

РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-3-46>

Лілія ГРИНИК,

orcid.org/0000-0002-4077-0128аспірантка кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) lilia_hrynyuk@ukr.netРОЗВИТОК ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УРСР У 1960–1990-Х РР:
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ¹

Що першочергово спадає на думку, коли випадково на вус вловимо, вирване із контексту, популярне, не лише в сучасних умовах, «Західна Україна»? Незважаючи на вікову категорію слухача, у переліку підібраних слів неодмінно зустрінемо «ліс», «село», «нафта», «газ», «сіль», «освіта», «церква» – усе те, що, беззаперечно, можна вважати візитівками західного регіону. Проте викликом, у сучасному суспільстві, залишається правильне трактування усіх процесів і явищ, в переповненому інформаційному просторі. Тим паче, якщо мова йде про радянську добу. Відмінною допомогою на цьому шляху виявиться монографія О. Малярчука «Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991) : монографія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2023. 552 с.». Вище зазначене слугує підставою для підтвердження правоти автора, зазначивши читацьку аудиторію: видання розраховане не лише на науковців чи учасників навчального процесу, а й на усіх, хто цікавиться історією України.

Представлене наукове дослідження отримало чітко окреслені об'єкт та предмет, коректно сформульовані мету та завдання, аргументовані хронологічні рамки та географічні межі. Вступна частина наповнена й іншими, притаманними для такого роду робіт, компонентами: актуальністю, науковою новизною, практичним значенням отриманих результатів, відомостями про апробацію.

Авторська архітектура подання матеріалу не викликає заперечень та вибудована за, прийнятним в історичній науці, проблемно-хронологічним принципом. Відповідає меті та поставленим завданням. Композиційно дослідження складається зі вступу, шести розділів (23 підрозділи),

висновків, умовних скорочень, списку використаних джерел і літератури, додатків, покажчику імен.

У першому розділі О.Малярчук констатує факт недостатньої уваги науковців до соціальних аспектів життя західного регіону України та відсутності належної інтерпретації негативних результатів та суперечливих наслідків економічних реформ, здійснених у другій половині ХХ ст. Такий висновок автору монографії вдалося отримати шляхом опрацювання понад 500 позицій літератури. Варто відзначити, що до історіографічного огляду включено напрацювання як із загальної історії України, так й економічної та аграрної історії, історії церкви. Комплексна увага до радянської, сучасної української та зарубіжної історіографії зумовила окреслення й перспективних напрямів дослідження серед яких необхідність історичного усвідомлення соціально-економічних процесів, суперечливих явищ техногенного впливу на навколишнє середовище, урбоекотологічних проблем регіону.

Послідовно й традиційно автор переходить до класифікації та огляду джерельного комплексу. Не викликає заперечень, обрана дослідником класифікаційна схема, в основу якої покладено принцип походження історичного джерела. Відтак вдалося виокремити сім груп: законодавчі акти; програмні та директивні документи політичних партій і громадських об'єднань; твори лідерів КПРС–КПУ і радянського уряду; архівні матеріали, що зберігаються в державних архівах України (ЦДАГОУ, ЦДАВОУ, державні архіви Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської та Чернівецької областей); опубліковані документальні збірники, видані в радянський період, діаспорі та незалежній Укра-

¹ Рецензія на монографію: Малярчук О. М. Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991) : монографія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2023. 552 с.

їні; історичні, економічні, філософські, літературні, культурно-краєзнавчі часописи (вісники) та преса; спогади. Можемо стверджувати, що джерельна база є досить репрезентативною та сприяє вирішенню поставленої наукової проблеми.

Позитивно оцінюємо обрання багаторівневої методології, яка передбачала використання різних наукових підходів, принципів і методів, що підтверджує належний фаховий рівень науковця. У процесі дослідження акцентується увага на термінологічній проблемі, що зумовило необхідність акценту уваги на окремих конструктах (номенклатура, апаратники, управлінці, бюрократи, політична еліта). Автор вперше вводить в науковий обіг поняття «калушезнавство».

Другий розділ монографії присвячено економічному питанню. Автор вдало простежує зміни, породжені системою державних п'ятирічних планів. Піддаючи ґрунтовному аналізу восьму, дев'яту, десяту, одинадцяту, дванадцяту п'ятирічки вдалося виділити переваги та недоліки кожної. Невід'ємною складовою була індустріалізація західного регіону, шляхом великого капіталовкладення в родовища корисних копалин. Відтак О. Малярчук відзначає негативні наслідки (зниження рівня керівництва галузями, порушення єдності технічної політики), спричинені ліквідацією економічного районування (осінь 1965 р.), паралельно підкреслює прогресивну динаміку (як у промисловості, так і в сільському господарстві) в енергетичній сфері, що зумовило швидкі темпи розвитку машинобудівної, оборонної, вугільної промисловості західних областей УРСР. Наголошує, що розвиток сільського господарства активно відбувався на теренах Тернопільської області. Значна увага дослідника зосереджена на промисловому комплексі Львівської області як передового у західному краї. О. Малярчук підкреслює, що уповільнення промислового будівництва на початку 1980-х рр. та виникнення глибокої економічної кризи були наслідками використання старих методів.

Доречним, на наш погляд, є розгляд нових форм в організації праці та стимулювання. Відтак автор зосереджує увагу на русі за «комуністичне ставлення до праці», що мав на меті виховати «нову людину». У цьому контексті дослідник з'ясовує становище робітників та колгоспників західного регіону УРСР та відзначає вплив науково-технічного прогресу на підвищення ефективності виробництва. Акцентовано, що процес державного реформування був тісно пов'язаний із науковим потенціалом та його інфраструктурою. Відтак основні ресурси були спрямовані на

вирішення проблем нафтової, газової, хімічної, енергетичної, верстатобудівної, приладобудівної та інших галузей промисловості. У свою чергу господарський комплекс потребував технічної модернізації та впровадження нових технологій.

Третій розділ монографії О. Малярчук присвячує дослідженню промисловості західного регіону та зосередився на лісовій, паперовій, деревообробній, нафто-газовій, хімічно-гірничій, легкій та харчовій галузях. Відзначає, що у лісову та деревообробну промисловість було запроваджено нові підходи, які передбачали осучаснення робочих інструментів та перетворення цієї галузі із сезонної на постійно діючу. Відтак це перетворило її на одну з провідних галузей промисловості західного регіону УРСР. Автор позитивно оцінює діяльність лісництв досліджуваного періоду: «Завдяки їхній праці ще й досі у лісах водяться звірі й птахи, а у річках – рідкісна риба форель».

Нафтова промисловість, як одна з найдавніших у цьому краї, зосереджувалася навколо Борислава, Надвірної та Долини. Швидкі темпи розвитку нафто-газової промисловості у 50-х рр. ХХ ст. були зумовлені відповідним устаткуванням та запровадженням нових методів. Проте, поза увагою радянського керівництва залишалася досить велика кількість як технологічних, так і екологічних проблем. Першочергове завдання – виконання чи перевиконання планових виробничих показників призвели до швидкого вироблення запасів. Автор доводить, що у другій половині 60-х рр. ХХ ст. центр видобутку нафти переноситься з Прикарпаття на Лівобережжя.

Науковець наголошує на факторах, які сприяли розбудові хімічно-гірського комплексу, а саме: великі поклади калійних солей та менілітових сланців, значні капіталовкладення та нарощення потужностей виробництва, наявність газо-бензинових заводів та інше. Прикметно, що попри значну та стабільну динаміку розвитку, хімічній промисловості були притаманні усі проблеми соціалістичної планової економіки. О. Малярчук стверджує, що головною проблемою було укомплектування трудових колективів кваліфікованими робітниками провідних професій та управлінської середньої ланки.

Четверте місце за масштабами виробництва в УРСР посідала легка промисловість, яка отримала ґрунтовне висвітлення у тексті монографії. Як приклад автор зазначає, що протягом восьмої – десятої п'ятирічок у легкій промисловості УРСР побудовано 66 нових підприємств. На новий рівень розвитку вийшли швейні та взуттєві фабрики. Однією з ключових проблем на підприємствах легкої про-

мисловості була плінність кадрів, яка породила повсюдний дефіцит товарів на початку 80-х рр. ХХ ст. Автор наголошує, що легкій промисловості та місцевому сільському господарству не вдавалося забезпечити потреби місцевого населення.

У четвертому розділі автор переходить до аналізу змін у сільському господарстві. Дослідник зосередився на характеристичі аграрної політики радянської влади, особливостях землеробства та тваринництва, кадровому забезпеченні. Відзначаючи, що характерною особливістю аграрного сектора була його індустріалізація, науковець розглянув позитивні та негативні наслідки цього процесу, схарактеризував заходи радянської влади щодо хімізації виробництва та зміни у системі оплати праці. О. Малярчук зауважує, що найбільші посівні площі відводилися під пшеницю, кукурудзу та зернобобові. Велика увага приділялася вирощенню технічних культур: льону, ріпаку, тютюну, цукрового буряку, які перетворилися на основну товарну продукцію колгоспів. Поширення у західних областях УРСР набувало овочівництва та садівництва. Відтак зазначений аспект у тексті монографії представлений у ретельному регіональному розрізі. Заслуговує схвалення увага автора до особливостей розвитку тваринництва, зважаючи на природо-кліматичні умови досліджуваного регіону, що породило певну спеціалізацію. Першочерговими завданнями, перед зазначеною галуззю сільського господарства, залишалося забезпечення відповідними кормами та будівництво тваринницьких приміщень.

Активне впровадження у сільське господарство науки і техніки зумовлювало необхідність у наявності кваліфікованих працівників. З огляду на це О. Малярчук реконструює процес їхнього забезпечення: курси підвищення кваліфікації, екскурсії, конференції, нововведення в систему освіти, створення учнівських виробничих бригад, відкриття нових професійно-технічних училищ та інше. Основна ставка радянського керівництва робилася на молоде покоління.

У п'ятому розділі автор зупиняється на аналізі соціальної політики. У першу чергу аналізує демографічну ситуацію, ознаками якої були: перевага смертності над народжуваністю, збільшення питомої ваги людей похилого та літнього віку, високі показники дитячої смертності. Проте це характерні особливості не лише західного регіону УРСР, а й більшості країн ХХ ст. Дослідник позитивно оцінює відбудову соціально-культурного комплексу (освіти, культури, медицини, спорту), безкоштовний доступ (або за незначну плату) до якого мали широкі верстви населення. Радянське керівництво

ставило акцент на виховання молодого покоління на основі радянських суспільних цінностей. Істотні зміни торкнулися у системі охорони здоров'я. Автор відзначає про розширення відповідної інфраструктури та рівень наданих послуг. Акцентує на ідеологічних заходах щодо формування «нової людини», «радянського народу» та підкреслює протиріччя між реальністю і запитам населення.

Слід окремо відзначити реконструкцію побутового комплексу населення західного регіону УРСР, яка дала змогу простежити змін у відповідній сфері у порівнянні з попередніми періодами. Радянська влада зосередила свої дії на розбудові житлово-комунального господарства, транспорту, торгівлі тощо. Матеріальне становище мешканців визначала гарантована заробітна плата та забезпечення житлом. Автор наголошує, що у розбудові житлового комплексу переважали кількісні показники, а не якісні, що підтверджує численними статистичними даними. Одним із важливих чинників, який впливав на добробут сільського і міського населення науковець виділяє газифікацію. Акцентує на важливості транспортних засобів у щоденному житті та проблемі сполучення з гірськими районами чи віддаленими селами. Дослідник не оминув увагою пенсійне законодавство та проблеми у товарообігу. Попри численні недоліки у державній політиці, автор відзначає, що у 60–70-х рр. ХХ ст. «державна вживала численних заходів, які сприяли підвищенню життєвого рівня і покращення побуту громадян».

Автор відзначає, що в екологічній сфері спостерігалися тенденції безвідповідальності та байдужості, ігнорування будь-яких викликів, що призвело до непоправної шкоди навколишньому середовищу.

У шостому розділі О. Малярчук подає масово-політичну роботу, форми протесту партійно-радянським органам, становище релігійних громад, а також відродження історичної пам'яті. Відтак автор відзначає, що надмірна ідеологічна політика та контроль пронизували усі сфери життя тогочасної людини. Міських жителів масово торкнулася русифікація, якій змогло протистояти українське село. Дослідник наводить факти ігнорування колгоспниками чи селянами виконання будь-якої важкої роботи під час церковних свят, коли натомість відвідували церкви чи костели. Відображає політику радянської влади щодо атеїстичного виховання. Значні акценти робить на репресивній політиці встановленого режиму. Автор слушно зауважує: «Наслідки уніфікації суспільного життя за радянським зразком у західному регіоні України були слабшими, ніж в інших областях республіки. Ментальність захід-

них українців відрізнялася загостреним почуттям національної самосвідомості і консервативними релігійними світоглядними позиціями».

У монографії наявні об'єктивні висновки, які відповідають окресленим завданням та відображають наукову новизну дослідження. Імпонують залучені до роботи додатки, які сприяють шир-

шому розкритті проблеми за допомогою вміщеної статистичної інформації та наочності.

Оцінюючи наукове дослідження цілком позитивно, зазначимо, що поза увагою автора залишився розвиток соляної промисловості у західному регіоні УРСР, поклади якої відомі на Івано-Франківщині, Львівщині, Закарпатті.